

LOCKOV POJEM SLOBODY

VLADIMÍR MANDA, Katedra Filozofie FF UKF, Nitra

MANDA, V.: The Concept of Freedom in Locke
FILOZOFIA 68, 2013, No 2, p. 105

Locke's concept of liberty has been widely discussed since its first publication. The debates focused mainly on the issues such as the free will, the compatibility/incompatibility problem, the motivation and liberty, the theory of suspension or the relationship between liberty and morality. The paper tries to explain Locke's concept of liberty in its unity, showing its basic structure. It is argued that despite numerous ambiguities and obscurities its basic constituents can be identified proceeding from the abstract to the concrete and the most advanced. Thus we get the hierarchy of Locke's concepts of liberty ranging from its abstract concept through its empirical and rational concepts up to its Christian-moral concept.

Keywords: Liberty – Free will – Suspension – Morality

Lockov pojem slobody je predmetom diskusií už od prvého vydania *Essay Concerning Human Understanding* (1690), kde bol publikovaný v kapitole druhej knihy pod názvom *Of the idea of power*.¹ Locke na základe kritických pripomienok v druhom vydaní *Essay* (1694) celú kapitolu prepracoval (Locke 1844a, 16).² Z hľadiska svojho teoretického obsahu je daná kapitola určitým „hlavolamom“ pre každého, kto sa ju pokúša pochopiť ako jednotný celok. Dôvodom uvedeného stavu je najmä fakt, že Locke prepracoval danú kapitolu tak, že väčšinu pôvodného obsahu z prvého vydania uchoval a nové paragrafy a tvrdenia len vsunul medzi pôvodné bez toho, aby všetko zladil do neprotirečivého celku. „Výsledkom je mozaika preplnená zjavnými nezrovnalosťami, ktorej princípy usporiadania sú v najlepšom prípade skryté“ (Chappell 2008, 1244). Teoretická nejednotnosť danej kapitoly je tiež dôvodom, prečo autori dávajú prednosť skúmaniu rôznych aspektov jeho pojmu slobody, pred skúmaním jeho celkovej stavby.³

V predloženej stati sa napriek vyššie uvedeným ťažkostiam pokúsime načrtnúť Lockov pojem slobody v jeho celkovej štruktúre aj s tým rizikom, že nebude zohľadňovať

¹ V stati pacujeme s Fraserovým dvojdielnym vydaním *Essay* (1844). V iných vydaniach je možné sa stretnúť nielen s odlišným počtom paragrafov v danej kapitole, ale aj s iným názvom kapitoly. Napríklad v 10-dielnom vydaní Lockových prác (1823) sa kapitola nazýva *Of power*.

² Locke robil v danej kapitole významnejšie zmeny aj vo štvrtom (1700) a v piatom vydaní *Essay* (1706). Rozsah úprav predmetnej kapitoly je možné posúdiť na základe toho, že v prvom vydaní mala kapitola 47 paragrafov a po prepracovaní má 74 paragrafov. Ide o najrozsiahljšiu kapitolu jeho *Essay*.

³ Pozornosť je venovaná predovšetkým otázkam slobodnej vôle a kompatibility (Chappell 1994b; Doğan 2005), intelektualizmu (Chappell 1994a; Webb 1857), teórii „prerušenia vplyvu túžby na vôľu“ (Magri 2000) a vzťahu slobody a morálky (Yaffe 2000; Lamprecht 1918).

celú paletu problémov obsiahnutých v predmetnej kapitole. Základnú štruktúru vyčleneného pojmu slobody usporiadame z vývojového hľadiska do určitých stupňov slobody, prostredníctvom ktorých sa Locke dostáva od najjednoduchšieho k najrozvinutejšiemu pojmu slobody. Vodiacom ideou daného usporiadania nám bude Hegelova metóda postupu od abstraktného, nerozvinutého ku konkrétnemu, rozvinutému. Vychádzajúc z obsahu jednotlivých stupňov pojmu slobody budeme ich označovať ako: *abstraktný pojem slobody*, *empirický pojem slobody*, *racionálny pojem slobody* a *kresťansko-morálny pojem slobody*.⁴

Abstraktný pojem slobody. Locke vymedzuje slobodu ako moc človeka „konať alebo nekonať“⁵ hocijakú jednotlivú činnosť podľa rozhodnutia alebo názoru mysle, prostredníctvom ktorého je uprednostnená jedna, alebo druhá možnosť. Tam, kde nemá človek moc vykonať ani jednu z možností podľa svojej voľby, tam nemá slobodu, je podriadený nevyhnutnosti“ (Locke 1844a, 316). Ide o najabstraktnejší a súčasne aj najvšeobecnejší pojem slobody, pretože sa vzťahuje na akúkoľvek činnosť človeka, ktorá spĺňa podmienku moci konať a nekonať podľa jeho rozhodnutia. Neobsahuje v sebe žiadny hodnotový aspekt, a preto sa vzťahuje na nekonečnú, hodnotovo nevymedzenú množinu ľudských činov. Plne sa vzťahuje napríklad aj na činnosti typu ukradnúť/neukradnúť, zabíť/nezabíť a podobne. V rámci charakteristiky daného pojmu slobody sa sústreďíme len na niektoré jeho základné aspekty. Najprv sa zameriame na vzťah slobody a nevyhnutnosti, dobrovoľnosti a nedobrovoľnosti, a potom stručne predstavíme problematiku slobody vôle.⁶

Ako plynie z vyššie uvedeného vymedzenia slobody, akákoľvek ľudská činnosť, ktorú nemáme vo svojej moci tak, že ju môžeme konať aj nekonať v závislosti od nášho rozhodnutia, spadá do sféry nevyhnutnosti. Z uvedeného pohľadu možno všetky ľudské činy rozdeliť na tie, ktoré spadajú do sféry slobody človeka, a tie, ktoré spadajú do sféry nevyhnutnosti. Nevyhnutnosť sa vzhľadom na človeka a jeho konanie prejavuje ako vonkajšie

⁴ V literatúre (Chappell 2008; Harris 2005) sa bežne Lockov pojem slobody diferencuje podľa toho, kedy Locke robil zásahy do danej kapitoly. V tomto smere možno vyčleniť prvý (1689), druhý (1694) a tretí pojem slobody (1706). Iní autori nachádzajú v Lockovom pojme niekoľko čiastkových a odlišných pojmov slobody. Napríklad (Webb 1857) u Locka nachádza pojem spontánnej slobody, slobody ako nezávislosti, slobody prerušenia pôsobenia túžby na vôľu a slobody sebadeterminácie a Yaffe (Yaffe 2000) diferencuje u Locka slobodu konania ako východisko a slobodu „hodnú jej mena“, t. j. morálnu slobodu.

⁵ Locke všade spája možnosť konať alebo nekonať spojkou „alebo“ (or). Uvedená forma však nadväzuje na také chápanie slobody človeka, v rámci ktorého sa človek chápe slobodný už vtedy, ak má len jednu z možností vo svojej moci. Locke ale požaduje, aby mal slobodný človek súčasne vo svojej moci obidve možnosti, a preto v texte, pokiaľ ho necitujeme, používame konjunktívne spojenie obidvoch možností človeka, t. j. „konať a nekonať“.

⁶ Ku vzťahu slobody a nevyhnutnosti je potrebné poznamenať, že Locke sa v celej práci *Essay* ideou nevyhnutnosti systematicky nezaobrá. Jediným miestom, kde ju širšie rozoberá, je práve kapitola o slobode a tu ju vymedzuje len vo vzťahu k ľudskej slobode.

prinútenie alebo obmedzenie jeho činnosti (Locke 1844a, 319). Ľudské činy vo sfére nevyhnutnosti nadobúdajú dve formy: formu dobrovoľného konania a formu nedobrovoľného konania. Dobrovoľné konanie je konanie v prípade ktorého je vonkajšia nevyhnutnosť v súlade s ľudskou vôľou, a preto ako také nie je protikladom nevyhnutnosti, ale nedobrovoľnosti (Locke 1844a, 318). Lockov známy príklad hovorí o mladíkovi, ktorého v spánku preniesú do miestnosti k jeho milej a tam ho zamknú. Po prebudení mladý muž ostáva v miestnosti v prítomnosti milej dobrovoľne, v súlade so svojou vôľou, ale ak by sa rozhodol miestnosť opustiť, tak by zistil, že v danom konaní je obmedzený zamknutými dverami (Locke 1844a, 317). Nachádza sa v stave neslobody, pretože nemá moc nad obidvomi možnosťami, ostať a odísť z miestnosti, podľa svojho rozhodnutia. Ale jeho stav neslobody je v súlade s jeho vôľou, a preto je dobrovoľným stavom. Iný príklad hovorí o človeku s nohami v kladách. Ak by sa chcel prechádzať, tak nemôže, ale ešte stále môže zostať sedieť dobrovoľne, pretože „človek môže uprednostniť to, čo môže robiť, pred tým, čo robiť nemôže“ (Locke 1844a, 318). V obidvoch príkladoch sú ich aktéri v tých istých objektívnych podmienkach. Nutnosťou sú prinútení zotrvať na jednom mieste: jeden v miestnosti a druhý v klade. Tak, ako mladík prijíma danú nutnosť vo forme spontánnej dobrovoľnosti, aj muž v klade ju môže prijať ako dobrovoľnú na základe posúdenia toho, čo môže, a čo nemôže urobiť. Uvedené príklady ukazujú, že rozdiel medzi dobrovoľnou a nedobrovoľnou činnosťou je len v subjektívnom postoji človeka k nevyhnutnosti, ktorá ho núti alebo obmedzuje. Ak sa človek k nutnosti vzťahuje tak, že ju chápe ako obmedzenie, ktoré mu bráni konať to, čomu by dal prednosť, tak je to pre neho stav nedobrovoľnosti. Ak sa človek k danej nutnosti vzťahuje ako k čomusi, čo je v súlade s jeho vôľou, tak je to stav dobrovoľnosti.

Do sféry nevyhnutnosti spadajú nielen vyššie uvedené činy človeka podmienené jeho rozumom a vôľou, ale aj všetky ostatné „činnosti“, nad ktorými nemá žiadnu moc, napríklad obeh krvi v tele, tlkot srdca, pád z preboreného mosta a podobne. Tieto pohyby sú súčasťou ostatných pohybov vo sfére nevyhnutnosti, napríklad pohybu tenisovej loptičky, ktoré sa vyznačujú absenciou rozumu a vôle, bez ktorých žiadny slobodný pohyb jestvovať nemôže (Locke 1844a, 316).

Načrtnuté vzťahy slobody a nevyhnutnosti, dobrovoľnosti a nedobrovoľnosti ukazujú na to, že Locke spája slobodu človeka s jeho mocou konať a nekonať, a nie s jeho vôľou. Problém slobodnej vôle sa Lockovi javí najmä ako dôsledok používania nejasných výrazov (Locke 1844a, 321). Jeho argumenty proti existencii slobodnej vôle v zásade oscilujú okolo názoru, že nie vôľa, ale človek je subjektom, nositeľom slobody, t. j. má moc konať a nekonať tak, ako sa rozhodne. Bez toho, aby sme podrobne sledovali príliš rozsiahlu diskusiu k danej problematike, chceme zdôrazniť, že na rozdiel od iných autorov nie sme presvedčení o tom, že Locke sa nakoniec predsa len čiastočne priklonil k myšlienke slobodnej vôle.⁷ Ak by to tak bolo, Locke by pravdepodobne neopomenul

⁷ Autor (Chappell 1994b) rozvíja názor, že Locke sa ku koncu svojho života priklonil k uznaniu slobodnej vôle pod vplyvom svojho holandského priateľa arminiána P. Limborcha. Poukazuje najmä na Lockovo tvrdenie v piatom vydaní: „Je jasné, že sloboda spočíva v moci konať alebo nekonať; konať

revidovať aj svoje explicitné odmietnutie slobodnej vôle, keď v záverečných paragrafoch zdôrazňuje, že „chápať slobodu ako nezávislú vôľu, ktorá predchádza posudzovanie a úsudok rozumu, sa mi javí tak, že sa sloboda kladie do temnoty, v ktorej nič nevidíme a o ktorej nemôžeme nič povedať“ (Locke 1844a, 368).⁸

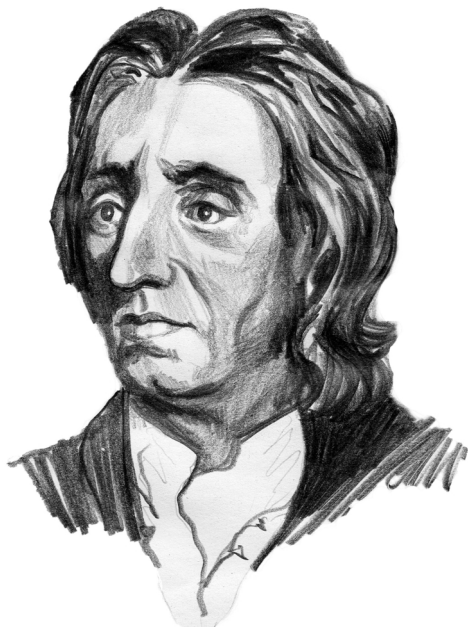
Empirický pojem slobody. Sloboda človeka uplatnená v praktickej činnosti predpokladá nielen moc konať a nekonať, ale aj konkrétne dôvody, ktoré vedú človeka k tomu, aby sa rozhodol pre realizáciu jednej alebo druhej možnosti. Locke problematiku obsahu slobodnej činnosti človeka skúma prostredníctvom všeobecnejšej otázky, ktorou je otázka motivácie ľudského konania ako takého. V prvom vydaní *Essay* Locke zastával názor, že „práve dobro, najväčšie dobro ako jediné determinuje vôľu“ (Locke 1690, 124). V druhom vydaní *Essay* svoj názor podstatne mení a tvrdí, že hlavným hýbateľom ľudského konania je „uneasiness“, t. j. nespokojnosť alebo neuspokojenosť vyvolaná nedostatkom nejakého dobra (Locke 1844a, 332).⁹ Neuspokojenosť človeka je vždy sprevádzaná túžbou a tá vplýva na vôľu, ktorá stimuluje praktické konanie človeka. Túžba môže byť orientovaná dvojako. Prvou, jednoduchšou a abstraktnejšou formou túžby je túžba zbaviť sa nespokojnosti. Druhá forma túžby je svojím obsahom konkrétnejšia, pretože je túžbou po nejakom vymedzenom chýbajúcom dobre (Locke 1844a, 333). Uvedené rozlíšenie môže každý nájsť vo svojej skúsenosti. Niekedy jeme preto, že chceme odstrániť hlad, a inokedy preto, že máme na niečo chuť. Raz jeme pod tlakom nedostatku, inokedy na základe impulzu vyvolaného napríklad vôňou kávy. A hoci Locke nepostupuje v skú-

alebo sa zdržať konania *podľa toho, ako chceme*. To nie je možné poprieť“ (Locke 1844, 352). Dané tvrdenie podľa Chappella ukazuje, že Locke začal pripúšťať nielen možnosť slobody konania, ale aj slobody chcenia, t. j. slobody vôle. Avšak z ďalšieho Lockovho textu nijako neplynie, že by sa tým Locke postavil na stranu slobodnej vôle; zostáva na stanovisku nutnosti determinácie vôle. Náš názor je v zásade zhodný s Harrisovým názorom (Harris 2005).

⁸ Zaujímavou okolnosťou problematiky slobodnej vôle je fakt, že Locke vo zvláštnych prípadoch uznáva slobodnú alebo nedeterminovanú vôľu. V jednom zo svojich listov Le Clercovi z 9. októbra 1694 Locke skúma rôzne typy determinácie ľudskej vôle. V ich rámci Locke vyčleňuje aj taký typ determinácie vôle, keď sa vôľa dostáva do stavu relatívnej nezávislosti na základe rovnosti motívov, a preto rozhoduje sama. „Myseľ tu nie je vedená na jednu alebo druhú stranu väčším dobrom, ale len túžbou a nevyhnutnosťou vec vybaviť, aby to nebránilo snahe realizovať to, čo je považované za dôležitejšie“ (King 1830, 160). V tomto duchu je vôľa slobodná napríklad v rozhodovaní o tom, ktorú topánku si obujem ako prvú (pravú, alebo ľavú), a v celom rade podobných činov. Uvedený názor ukazuje, že Locke úplne neodmietal slobodnú vôľu, ale odmietal jej rozhodujúce postavenie v prípade slobody človeka, keď ide o „dôležité“ veci. Podľa dátumu listu je zjavné, že bol napísaný po druhom vydaní *Essay*, ktoré vyšlo v máji 1694. Prečo Locke ani v ďalších vydaniach *Essay* daný názor nevložil do kapitoly o slobode, nie je jasné. Rovnako je zaujímavé, že danú pasáž nespomína ani Chappell a ani iní autori, ktorých práce sme mali k dispozícii.

⁹ Tu upozorňujeme na skutočnosť, že vyššie uvedená základná definícia slobody, ktorá hovorí o konaní a nekonaní podľa „rozhodnutia a názoru mysle“, nehovorí explicitne o rozhodnutiach rozumu. Myseľ je širší pojem ako rozum a obsahuje v sebe aj zmyslové pocity. Preto výraz „rozhodnutie mysle“ môže znamenať ako nariadenie rozumu, tak aj nariadenie mysle vedenej pocitmi a túžbami – a presne to je prípad empirickej slobody.

maní danej motivácie nijako systematicky, predsa len možno postrehnúť, že v rámci empirickej slobody diferencuje jej dve krajné podoby. Jednu by sme mohli nazvať „slobodou od bolesti“ a druhú „slobodou k slasti“. Jadrom prvej je moc človeka zbaviť sa doliehajúcej neuspokojenej potreby a jadrom druhej je moc alebo sloboda vo vyhľadávaní rôznych slastí. Sociálni nositelia „slobody od bolesti“, ktorí sa „obetujú práci a sú zotročení nevyhnutnosťou biednych podmienok, ktorých život je opotrebovaný len zaobstarávaním potravín pre život“ (Locke 1844b, 443), sa nemôžu venovať vážnym otázkam ľudského života. Ale týmito otázkami sa nevenujú ani tí, ktorí disponujú „slobodou ku slasti“ a vyhľadávajú len slasť (Locke 1844b, 446).

John Locke

Empirická forma slobody je len prechodnou formou na ceste k vyššej forme slobody, ktorá sa už neopiera iba o pocity slasti a bolesti, ale rozhodujúcu úlohu v nej zohráva ľudský rozum.

Racionálny pojem slobody. Jeho základnou črtou je to, že sloboda konať a nekonať sa neopiera o moc pocitov slasti a bolesti, ale o moc rozumového poznania dobra. Prechod od empirickej slobody k racionálnej slobode sa realizuje prostredníctvom našej moci pozastaviť vplyv bezprostrednej túžby na vôľu až dovedy, kým rozumom neposúdime predmet túžby z hľadiska jeho dobra (Locke 1844a, 344). V literatúre sa daný problém označuje ako Lockova teória pozastavenia túžby, *theory of suspension*. Moc človeka pozastaviť pôsobenie bezprostrednej túžby na vôľu stavia pred Locka vážny teoretický problém. Na jednej strane je pružinou nášho konania senzualistický pocit

bolesti a slasti a s nimi spojená túžba, na strane druhej je idea dobra v rozume. Idea v rozume však sama osebe nemá silu vyvolať v nás pocit nespokojnosti a túžbu po rozumom poznávanom dobre. Ak by to bolo tak, mohli by sme náš život regulovať priamo našim rozumovým poznaním dobra a zla. Že to tak v živote nefunguje, to Locke veľmi dobre vedel. Ako sa teda v procese pozastavenia pôsobenia túžby na vôľu môže stať rozumom posudzované dobro silou pôsobiace na našu vôľu? Locke pri vysvetľovaní premeny idey na ideu pôsobiacu na našu vôľu využíva starú predstavu o tom, že každá rozumná bytosť túži po šťastí (Locke 1844a, 340). Hoci by sa zdalo, že šťastie je len iným menom pre slasť empirickej slobody, nie je to tak. Locke nechápe šťastie, o ktoré sa kaž-

dý usiluje, vo význame jednotlivého, bezprostredného stavu spokojnosti, ale chápe ho vo význame všeobecného šťastia, ktoré v sebe zahŕňa rozmanité „malé šťastia“ ako nástroje na dosiahnutie všeobecného šťastia. Kto teda túži po vlastnom šťastí, nevyhnutne musí túžiť aj po rozmanitých jednotlivých dobrách, ktoré sú súčasťou jeho šťastia. A práve tento vzťah medzi jednotlivými dobrami ako prostriedkami dosiahnutia všeobecného cieľa, šťastia, je mechanizmom umožňujúcim, aby sa dobro odhalené rozumom ako „časť“ nášho šťastia stalo aj túžbou pôsobiacou na vôľu. Ak sa rozumom poznávané dobro ukáže ako časť nášho všeobecného šťastia, tak sme schopní túžby po takomto dobre a tá môže ďalej pôsobiť na našu vôľu (Locke 1844a, 344).

Významnou črtou racionálneho pojmu slobody je to, že v rámci danej formy sme schopní nielen túžiť po tom, čo je v súlade s naším šťastím, a odmietat to, čo mu odporuje, ale sme schopní meniť nespokojnosť a bolesť na spokojnosť a slasť a naopak (Locke 1844a, 362). Ak by to bolo možné urobiť dokonalým spôsobom, tak by naše pocity slasti a bolesti neboli ničím iným ako vedome sformovanými mierami nášho konania smerujúceho ku šťastiu.

Naša schopnosť determinovať vôľu, a teda aj konanie úsudkom rozumu je podľa Locka jadrom slobody rozumnej bytosti. Až pojem racionálnej slobody primeraným spôsobom vyjadruje povahu slobody rozumnej bytosti. Tu dochádza k tomu, že človek ako rozumná bytosť má možnosť determinovať svoju vôľu svojím rozumom, t. j. determinovať seba samého. „Pravým cieľom našej slobody je to, že môžeme dosiahnuť dobro, ktoré sme si zvolili“ (Locke 1844a, 346).

Lockov racionálny pojem slobody dáva odpoveď na rôzne aspekty ľudskej slobody, ale neodpovedá na základnú otázku *Ako si človek vyberá svoje šťastie?* Na uvedený problém nájdeme odpoveď v kresťansko-morálnom pojme slobody.

Kresťansko-morálny pojem slobody predstavuje Lockov najrozvinutejší koncept slobody. Locke k danému pojmu slobody prechádza prostredníctvom pojmov najvyššieho šťastia a biedy. Nepochybuje o tom, že jedno aj druhé v ich najvyššej forme je totožné s kresťanskou večnou blaženosťou a večným utrpením (Locke 1844a, 364). My budeme kresťansko-morálny pojem slobody sledovať z troch hľadísk. Najprv ukážeme Lockov základný racionálny argument zdôvodňujúci, prečo by si mal človek voľiť večnú blaženosť ako svoje šťastie. Potom poukážeme na morálne zdôvodnenie voľby večnej blaženosti ako šťastia a napokon naznačíme niektoré problematické aspekty vzťahu medzi ľudskou slobodou a šťastím vo forme večnej blaženosti.

Locke v rámci racionálneho zdôvodnenia voľby večnej blaženosti ako šťastia polemizuje najmä s tými, ktorí veria len v pozemské šťastie. Zdôrazňuje, že v pozemskom živote nejestvuje všeobecne akceptované najvyššie šťastie (Locke 1844a, 351). Každý tu postupuje individuálne podľa svojich prirodzených daností, výchovy, vzdelania a pod. V prípade večného šťastia je však situácia iná. Locke je presvedčený o tom, že večná blaženosť je šťastie zodpovedajúce prirodzenosti každého človeka, pretože „manna nebeská vyhovuje chuti každého človeka“ (Locke 1844a, 360). Jadrom racionálnej voľby večnej blaženosti je krátka logická úvaha, v ktorej porovnáva dôsledky konania dvoch

osôb, z ktorých jedna koná tak, aby dosiahla posmrtný blažený život, a druhá koná tak, ako keby posmrtný život nejestvoval. Podľa Locka na základe čisto racionálnej úvahy možno dospieť k tomu, že je lepšie konať tak, ako keby posmrtný život existoval. Ak totiž posmrtný život neexistuje, tak aj jeden, aj druhý skončia rovnako, nebudú nič pociťovať. Ale ak posmrtný život existuje, tak jeden dosiahne večnú blaženosť a druhý večné utrpenie. Preto cnostný človek s ohľadom na večné šťastie a zatratenie nič neriskuje, ak posmrtný život nejestvuje. Necnostný človek však riskuje možnosť večného utrpenia (Locke 1844a, 365).

Voľba večnej blaženosti ako šťastia je tiež vecou morálky človeka. Locke pripúšťa, že ak človek verí len v pozemský život, tak jeho voľba hedonistickej morálky v duchu „Jedzte a pime, užívajte si čo nás teší, pretože zajtra všetci zomrieme“ (Locke 1844a, 352-353) by nebola ani prekvapujúcou, ani neracionálnou voľbou morálneho života. Kto sa ale v morálnom konaní opiera o správne základy, ten svoju morálku musí oprieť o Božský zákon. Boh ako náš stvoriteľ mal právo dať nám pravidlá nášho konania (Locke 1844a, 475). A my ako jeho stvorenia máme morálnu povinnosť voliť si večnú blaženosť ako naše šťastie (Locke 1844a, 349). Je zaujímavé a pre Locka typické, že aj pri morálnom zdôvodňovaní voľby večnej blaženosti kladie dôraz na rozum človeka. Práve opätovné rozumové zváženie odmien a trestov, ako aj rozumové porovnanie nekonečného šťastia a utrpenia by malo determinovať vôľu človeka (Locke 1844a, 364). Veď koniec koncov, rozum máme od Boha a bolo by zvláštne, ak by sme pomocou tohto jeho daru nemohli poznať to, čo od nás požaduje. Ale poznanie Božieho zákona prostredníctvom rozumu je možné doceliť len tak, že sa rozum použije primeraným spôsobom, t. j. v súlade s tým, na čo nám bol daný (Locke 1844a, 364). Primerané použitie rozumu spočíva v tom, že ním poznávame to, čo je pre náš život najdôležitejšie. A vzhľadom na to, že existencia Boha a posmrtného života sa Lockovi javia ako najdôležitejšie isté pravdy, akékoľvek rozumové poznanie, ktoré vyššie uvedené skutočnosti neprijíma ako základné pravdy, predstavuje nesprávne, ako aj nemorálne využitie rozumu (Locke 1844a, 345). Je, samozrejme, určitým paradoxom, že Locke ako uznávaný predstaviteľ empirizmu v otázke morálneho konania, hoci často obviňovaný z hedonizmu, stojí na pozíciách racionalizmu alebo, ako to formulujú podaktorí (Chappell 2008; Webb 1857), na stanovisku intelektualizmu. Morálne konanie nie je vecou našej vôle, ale vecou nášho rozumu.

Posledným aspektom Lockovho pojmu slobody je problematika vzťahu medzi slobodou človeka a večnou blaženosťou. Locke uvedený vzťah nepodrobuje hlbšiemu skúmaniu. Faktom ale je to, že na rozdiel od rozmanitých pozemských cieľov nášho snaženia, ktoré za vhodných podmienok dosahujeme praktickým uplatnením našich síl, dosiahnutie večnej blaženosti nie je v moci nášho konania. Samotná realizácia slobodného konania smerujúceho k večnej blaženosti uvedený cieľ nemôže sama osebe nikdy dosiahnuť. Medzi slobodou človeka a jej najvyšším cieľom leží nielen priepasť medzi pozemským a posmrtným životom, ale navyše ich vzájomný vzťah je sprostredkovaný posledným súdom alebo vôľou Boha – a tá nie je podriadená moci človeka. Odkiaľ sa potom berie Lockove presvedčenie, jeho istota, že sloboda človeka, ako sme sa ju snažili vyššie zachytiť, vedie k spaseniu? V danej súvislosti by sme chceli vyzdvihnúť len dve okolnosti. Prvou je to, že Locke chápal Boha ako bytosť, ktorá „pozná naše slabosti, má zľutova-

nie s našimi slabosťami, nepožaduje od nás viac, ako sme schopní robiť, a poznajúc to, čo bolo alebo nebolo v našej moci, nás bude súdiť ako láskavý a milosrdný otec“ (Locke 1844a, 350). Druhou okolnosťou je to, že Locke chápal vzťah Boha k dobru tak, že vôľa Boha je dobru podriadená, a nie tak, že svojou vôľou určuje, čo je dobro (Locke 1844a, 347). Preto sa Locke domnieva, že ak človek svoju slobodu využíva v smere dosiahnutia spasenia, Boh túto snahu človeka vidí a pokiaľ ho bude súdiť ako jeho „láskavý a milosrdný otec“, podriaďujúci svoju vôľu dobru, tak asi nič nestojí v ceste jeho spaseniu.

Je zjavné, že vôľa večnej blaženosti ako šťastia je na jednej strane slobodnou vôľou, lebo človek má možnosť rozhodnúť, ale aj nerozhodnúť sa pre dané šťastie podľa toho, či uprednostňuje večné, alebo pozemské šťastie. Na rozdiel od prvej, abstraktnej formy slobody rozvinutý pojem slobody vylučuje zo svojho obsahu všetky tie možnosti abstraktnej slobody, ktoré nie sú v súlade so zvoleným šťastím. Rozsah pojmu rozvinutej slobody sa tak zužuje len na možnosti, ktoré sú v súlade s večnou blaženosťou, ale tým sa obsah pojmu slobody obohacuje, konkretizuje a dopĺňa o rozmanité podmienky, ktoré v abstraktnom pojme slobody absentovali.

Pokiaľ ide o ponímanie slobody, Locke sa v jednom z listov písaných pred druhým vydaním *Essay* priznáva Molyneuxovi, že „hoci sú všemocnosť a vševedúcnosť Boha, nášho stvoriteľa, nespochybniteľné a súčasne nič nepoznávam tak jasne ako to, že som slobodný, neviem pochopiť slobodu človeka v jednote so všemocnosťou a vševedúcnosťou Boha“ (Locke 1823, 305). Otázka, či sa Lockovi v jeho pojme slobody nakoniec podarilo prekonať svoju „slabosť“ poznania, je stále predmetom diskusie.

Literatúra

- DOĞAN, A. (2005): Locke on liberty and necessity. *Bilig*, 35 (5), 207-228.
- HARRIS, J. A. (2005): *Of liberty and necessity*. Oxford: Clarendon press.
- CHAPPELL, V. (1994a): Locke on the intellectual basis of sin. *Journal of the History of Philosophy*, 32 (2), 197-207.
- CHAPPELL, V. (1994b): Locke on the freedom of the will. In: Rogers, G. A. J. (ed.): *Locke's philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 101-122.
- CHAPPELL, V. (2008): Locke. In: Garber, D. – Ayers, M. (ed.): *The Cambridge history of seventeenth-century philosophy*. Vol. II. Cambridge: Cambridge University Press, 1244-1256.
- CHAPPELL, V. (2007): Power in Locke's Essay. In: Newman, L. (ed.): *The Cambridge Companion to Locke's „Essay concerning human understanding“*. Cambridge: Cambridge University Press, 130-156.
- KING, L. (1830): *The life of John Locke with extracts from his correspondence, journals and commonplace books*. Vol. II. London.
- LAMPRECHT, S. P. (1918): *Moral and political philosophy of John Locke*. New York: Columbia University Press.
- LOCKE, J. (1690): *An essay concerning human understanding*. London.
- LOCKE, J. (1844a): *An essay concerning human understanding*. Vol. I. (Edited by A. C. Fraser). Oxford: Clarendon Press.
- LOCKE, J. (1844b): *An essay concerning human understanding*. Vol. II. (Edited by A.C. Fraser). Oxford: Clarendon Press.

- LOCKE, J. (1823): Mr. Locke to Mr. Molyneux. In: *The Works of John Locke*. Vol. IX, London.
- MAGRI, T. (2000): Locke, suspension of desire, and the remote good. *British Journal for the History of Philosophy*, 8 (1), 55-70.
- WEBB, T. E. (1857): *The intellectualism of Locke*. Dublin.
- YAFFE, G. (2000): *Liberty worth the name*. Princeton: Princeton University Press.

Vladimír Manda
Katedra Filozofie, FF UKF Nitra
Hodžova 1
949 74 Nitra
SR
e-mail: vmanda@ukf.sk